

УДК 327:005.591.452(474)

С. В. Білоножко

ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН БАЛТІЇ: ШЛЯХ ВІД НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті визначаються основні напрямки зовнішньої політики країн Балтії від періоду розпаду Радянського Союзу до сьогодення. Особлива увага приділяється прозахідному курсу прибалтійських країн під час входження до Європейського Союзу. Розглядаються умови формування зовнішньополітичних орієнтирів, складнощі з якими держави Балтії зіштовхнулися на шляху до Євросоюзу. Особливо виділено позицію Російської Федерації під час наближення країн регіону до НАТО.

Ключові слова: західний вектор зовнішньої політики, євроатлантична інтеграція, європейська спільнота, Євросоюз, західне партнерство.

Після здобуття незалежності три балтійські країни – Естонія, Латвія та Литва, подібно до інших колишніх республік Радянського Союзу, змушені були визначити стратегічні пріоритети у зовнішній політиці. Відтак, країни Балтії одразу заявили про свою чітку прозахідну орієнтацію, головною метою якої стала інтеграція до Європейського Союзу (далі – ЄС) та НАТО, чого після тривалих і значних зусиль їм вдалося досягнути [1, с.97].

Фактори вибору інтеграції країн Балтії до НАТО та ЄС стосувалися ідеологічних, історичних, військово-політичних та економічних аспектів. Лідери трьох країн постійно наголошували на важливості “безпекових аспектів”, “економічного сприяння, зростання та розвитку”, “соціального добробуту” і “участі у спільних європейських справах” [2, с. 110]. В цьому контексті “повернення до Європи” відбувалося через віддалення від Росії та наближення й закріплення своїх позицій на Заході [3, с. 85].

Варто зазначити, що на Заході країни Балтії завжди сприймалися як частина Західної цивілізації, яка постраждала внаслідок періоду Другої світової війни та наступної агресії СРСР. При цьому США та Велика Британія ніколи не визнавали легітимності приєднання країн Балтії до складу Радянського Союзу, а інші держави, наприклад, Швеція, змушені були потім офіційно вибачитись за своє поспішне визнання. Таким чином, Литва, Латвія та Естонія традиційно вважаються частиною західного світу і Захід, виходячи саме з цього, будував свої відносини з країнами Балтії у 1990-ті роки [4, с.15-16].

До того ж, в Західній Європі склалася майже єдина думка про те, що держави ЄС приймали рішення на користь вступу країн Балтії до складу ЄС, керуючись при цьому виключно політичними, а не економічними чинниками. Більше того, така точка зору не раз проголошувалася на офіційному рівні. Яскравим прикладом є промова колишнього члена Європейської Комісії Ф. Камерона. Він заявляв, що “розширення на Схід – політичний імператив для Союзу, який сприятиме миру, безпеці, стабільності й прогресу у Європі, включення країн Балтії має на меті укріплення демократії та стабільності у країнах, що покінчили з тоталітарним минулим” [5, с.23-24].

В нових умовах, які склалися після падіння комуністичних режимів у Центральній та Східній Європі та розпаду Радянського Союзу, Німеччина активізувала свої зусилля, спрямовані на нарощування свого економічного та політичного впливу у регіоні. Одним з пріоритетів її зовнішньої політики наприкінці 1990-х років стало розширення ЄС на Схід [6, с.56]. Відтак, в травні 2000 року міністр закордонних справ ФРН Й. Фішер усвоїв берлінській промові чітко висловив позицію Німеччини щодо включення країн Балтії до складу ЄС. Він заявив, що таке розширення ЄС є необхідним та закономірним процесом. За його словами “Європа стоїть перед вибором – ерозія або інтеграція” [7, с.68]. Таке люб’язання інтересів зумовлено не лише зацікавленістю у економічному потенціалі країн Балтії, а ще й їх стратегічним положенням, яке стає дедалі вагомим. Тим більше, що ще за радянських часів Німеччина була одним з головних торгових партнерів балтійських республік. Саме завдяки включенню нових країн до ЄС, для Німеччини відкривається перспектива розширення гарантованих ринків для експорту товарів та капіталів, а також використання відносно дешевої робочої сили [8, с.26].

Таким чином, в процесі приєднання Латвії, Литви та Естонії до ЄС можна виділити 3 етапи. Перший етап починається у 1991 році з моменту встановлення дипломатичних відносин країн Балтії з Європейськими Співтовариствами, і закінчується у 1995 році підписанням угод про асоціацію, які стали підґрунтям політичного діалогу та економічної співпраці на наступні роки. Цей етап характеризується початком діалогу та включенням країн Балтії в орбіту економічної політики ЄС. Важливою подією цього періоду було засідання Європейської Ради в червні 1993 року в Копенгагені, на якому було прийнято принципове політичне рішення про можливість розширення на Схід та сформульовано критерії для держав-кандидатів – до політичних вимог належать стабільність демократичних інституцій, правова державність, дотримання прав людини, а також повага і захист прав меншин; економічними критеріями є ринкова економіка, здатність витримати напружену конкуренцію і тиск ринкових сил Євросоюзу [8, с.62]. Не менш вагомим було засідання Європейської Ради у Ессені в грудні 1994 року і схвалення нею “Загальної стратегії прийняття нових членів”, в якій було визначено основні напрямки та механізми набуття повноправного членства державами-кандидатами [8, с.64].

Другий етап у відносинах між країнами Балтії та ЄС починається з червня 1995 року, а саме з підписання “Європейських угод” про асоціацію між ЄС і трьома балтійськими державами. “Європейські

угоди" забезпечують правову основу двосторонніх відносин між відповідними державами та ЄС. Вони охоплюють питання торгівлі, політичного діалогу, правової точності та відповідності, та багато інших аспектів співпраці. Таким чином, країнам Балтії була надана можливість подальшої інтеграції своїх ринків до ЄС, участі в зустрічах Ради з іншими країнами Центральної та Східної Європи, а також змога зосередитися на досягненні відповідності правовим нормам ЄС у розвитку внутрішніх та регіональних ринків.

Таким чином, з цього часу відбувається перехід до нового рівня відносин, коли сторони вже чітко визначають цілі та завдання на шляху до інтеграції. Наприкінці 1995 року країни Балтії подали заявки на вступ до ЄС (Латвія – в жовтні, Естонія – в листопаді, Литва – в грудні) [10, с.58]. На Єврокомісію покладалось завдання проаналізувати стан трансформаційних перетворень у країнах-кандидатах для визначення групи держав для початку переговорів про майбутній вступ. Успіхи країн Балтії в цьому контексті були досить неоднорідні.

Так, якщо політичні реформи відбулися в усіх трьох балтійських країнах, то економічні проблеми змогла подолати тільки Естонія. Наріжним каменем стало й питання адаптації *acquis communautaire* – "доробка спільноти", який являє собою "тіло" законодавства ЄС та включає закони, ухвалені на виконання угод, рішення Суду ЄС, декларації та резолюції Союзу, заходи в галузі спільної зовнішньої та безпекової політики, заходи у сфері правосуддя та внутрішніх справ, міжнародні угоди, укладені Спільнотою, а також державами-членами між собою у сфері діяльності Союзу. Відтак, процес адаптації до права ЄС потребував значних зусиль з боку усіх трьох балтійських країн [12, с.37].

Однак, серед трьох країн Балтії саме Литва мала найменше шансів вступити до ЄС. Як згадував голова Європейського комітету, колишній посол Литви у ЄС Клаудіюс Манекас, що займався питаннями європейської інтеграції країни: "Литва рухалась в останньому вагоні, не враховуючи Болгарії та Румунії. Весь час був великий ризик, що ми відстанемо від процесу" [13, с.13]. Ще більше погіршувало положення країни те, що в першій половині 1990-х років політичні сили Литви не приділяли значної уваги питанням відносин з ЄС, найкращим підтвердженням чого був постійний хаос у заявах політиків. Так, в програмі уряду, сформованого в 1990 році Казимірою Прунскене з "Партії праці", було задекларовано: "Один з найперспективніших шляхів повернення Литви у Європу проходить крізь переосмислення та матеріалізацію поняття Північного регіону". Через рік, колипредставник партії "Саюдіс" Гедимінас Вагнорюс очолив литовський уряд, наголос вже робився на необхідності "інтегруватися у світовий, особливо європейський ринок". Лише в 1994 році в програмі уряду Адольфаса Слезевичуса, представника "Партії праці", були досить чітко сформульовані цілі Литви – розвиток взаємовигідних політичних та економічних взаємовідносин з країнами ЄС. Саме його уряд зміг зробити перші євроінтеграційні кроки у 1994-1996 роках (підписання "Європейських угод" та подання заявки на вступ до ЄС в 1995 році). В своєму особистому зверненні до Європейської Комісії 19 квітня 1997 року Президент Литви Альгірдас Бразаускас наголошував на незмінності євроінтеграційного курсу Литви та закликав європейські країни до тісної співпраці [14, с.27].

Зважаючи на таке неоднакове просування на шляху до внутрішніх перетворень перехід до третього етапу у відносинах з ЄС, а саме до початку передвступних переговорів, для Естонії відбувся раніше, ніж для двох інших держав. Так, в грудні 1997 року на засіданні Європейської Ради в Люксембурзі було прийнято рішення розпочати переговори про вступ з шістьма країнами, в число яких з-поміж балтійських держав потрапила лише Естонія [15, с.56]. І лише через два роки на засіданні Європейської Ради в Гельсінкі в 1999 році подібне рішення було прийняте стосовно Латвії та Литви та інших країн-кандидатів [16, с.64]. Однак було вирішено, що кінцевий термін вступу в ЄС не буде залежати від дати початку переговорів, тому всі країни отримали однакові шанси на вступ.

Існує декілька причин того, чому саме Естонія першою з країн Балтії отримала можливість стати в майбутньому членом ЄС. Фахівці британського дослідницького центру "The Economist Intelligence Unit" вважають, що в економічній сфері Естонія на той час більш ніж усі інші країни-кандидати наблизилася до вимог та критеріїв ЄС. Ефективна економічна політика держави сприяла динамічно-стабільному розвитку її господарства [17, с.362]. На думку самих естонських науковців причина швидкого розвитку їх країни полягала в тому, що Естонія належить до сфери "успішних" північноєвропейських держав через історичні події та внаслідок зв'язків із Фінляндією. Північноєвропейські держави із їх особливим видом політичної культури, основою якої є чесність і відкритість політиків, корпоративні домовленості як спосіб узгодження інтересів, міжнародна відкритість та прозорість політичних процесів, стали прикладом для Естонії [18, с.56]. Крім того, дослідники наголошують, що естонська політична еліта у порівнянні, наприклад, з латвійською була більш однорідною як етнічно, так і ідеологічно. Відіграв свою роль і зовнішній чинник також – значно більше міжнародних контактів, проектів, різної форми допомоги та інвестицій було спрямовано саме на Естонію [19, с.57]. Варто відзначити, що ще в радянські часи Естонія мала найбільше контактів із західноєвропейськими державами, зокрема в 70–80-х роках, чому сприяла географічна наближеність до Фінляндії та велика кількість естонських емігрантів у Швеції.

Завершальною подією третього етапу у відносинах країн Балтії з ЄС став саміт ЄС у Афінах 16 квітня 2003 року, на якому були підписані угоди про їх вступ до Європейського Союзу. Референдуми, проведені у країнах Балтії, продемонстрували високий рівень підтримки населенням євроінтеграції (в Литві – 90%, в Латвії та Естонії – 67%) [20, с.126]. Відтак, з 1 травня 2004 року держави Балтії стали повноправними членами Європейського Союзу.

Проте, найбільше країни Балтії прагнули до повноправного членства в НАТО. Їхня мотивація в цьому випадку пов'язана, в першу чергу, з побоюваннями щодо посягань з боку Російської Федерації. Так, литовський дослідник Айваріс Странг прямо пише у колективній роботі Литовського Інституту Міжнародних

Відносин: “Бажання балтійських країн приєднатися до Альянсу безсумнівно продиктовано їх бажанням отримати строги гарантії безпеки від можливих майбутніх загроз з боку Росії”. Олександр Вахрамєєв вважає, що “фактом членства в НАТО країни Балтії прагнуть відчувати себе частиною цивілізованої, демократичної Європи, західного співтовариства, яке захистило б їх від можливої загрози з боку Росії і запобігло повторення того, що сталося з балтійськими державами в 1940 році” [21, с.261]. В сучасних реаліях така загроза є цілком реальною, що підтверджує правильність обраного країнами Балтії зовнішньополітичного курсу.

Не менш вагомим є й психологічний аспект питання: членство в НАТО розсіє страхи балтійських країн про перетворення регіону в т.зв. “сіру зону”, дасть їм можливість відчувати себе не узбіччям, а частиною європейської цивілізації, регіоном, який органічно входить в ту західну систему цінностей, частиною якої вони себе завжди вважали.

Разом з тим, всередині самого Альянсу щодо перспектив інтеграції країн Балтії в НАТО не було єдиного підходу. Так, Німеччина і Франція висловлювалися за врахування думки Росії в питаннях будівництва нової архітектури європейської безпеки і розраховували переконати партнерів по коаліції, насамперед США, в необхідності пошуку варіантів розширення НАТО, які виключали б які-небудь демарші з боку Росії. Зокрема, пропонувалося забезпечити необхідні країнам Балтії гарантії безпеки в ЄС.

Стриману позицію з питання інтеграції країн Балтії в НАТО займали країни південного флангу блоку: Італія, Іспанія, Португалія, Греція, Туреччина. В той же час вони виступали проти надання Москві якихось компенсацій, якщо вступ країн Балтії до Альянсу все ж таки відбудеться [22, с.77].

Твердим прихильниками прийому країн Балтії в НАТО були Данія, Норвегія, Польща, Чехія та Угорщина. Вони вказували, що інтеграція країн Балтії до Альянсу лише питання часу з огляду на те, що Захід не відмовиться від виконання своїх історичних зобов'язань перед державами даного регіону. Тому, на їхню думку, якнайшвидше приєднання Литви, Латвії та Естонії до НАТО в інтересах самої ж Росії, тому що чим швидше це відбудеться, тим швидше зникне основний подразник в її відносинах з Альянсом.

Великобританія, в свою чергу, побоюючись втратити свій вплив на процес європейської інтеграції, воліла не входити в протиріччя з підходом Парижа і Берліна і утримувалася від відкритої підтримки прийому країн Балтії в НАТО. Крім того, Лондон неодноразово висловлював занепокоєність перспективою істотного зниження керованості блоком у разі приєднання до нього колишніх республік СРСР. Разом з тим було зрозуміло, що англійці, будучи вірним союзником США, беззастережно погодяться з будь-яким висунутим американцями варіантом розширення альянсу [23, с.78].

Вашингтон ж утримувався від оголошення свого списку претендентів, але прагнув припинити дискусії на тему конкретизації складу “другої хвилі” розширення серед союзників. Адміністрація США не мала наміру вносити додаткові подразники у відносини з Росією до проведення комплексного аналізу всіх факторів, пов'язаних з вибудовуванням політичної лінії на російському напрямі. Так, американський уряд досліджував можливу реакцію Росії на ті чи інші кроки Сполучених Штатів в ключових областях двосторонньої взаємодії з тим, щоб зробити вибір між прагненням остаточно вивести країни Балтії з орбіти російського впливу і ризиком серйозного погіршення відносин з Росією. Однак поступово втілював в життя свої плани зі створення “санітарного кордону”, безпосередньою частиною якого є країни Балтії [24, с.79].

Відтак, коли в грудні 1994 року НАТО була схвалена програма “Партнерство заради миру”, балтійські країни заявили, що в практичному плані візьмуть найактивнішу участь у реалізації цієї програми. Незабаром почалося перестроювання їх збройних сил за натівськими стандартами. Було створено спеціальне військове формування БАЛТБАТ – Спільний миротворчий батальйон. За Рекомендації Держдепартаменту США 1 жовтня 1994 року був прийнятий меморандум військових міністрів Великобританії, Данії, Норвегії, Фінляндії та Швеції, за яким північні країни взяли на себе озброєння та спорядження БАЛТБАТа [25]. З метою поглиблення регіональної співпраці країнами Балтії були також засновані Спільний загін військово-морських сил країн Балтії БАЛТРОН, Єдина система нагляду за повітряним простором Балтії БАЛТНЕТ та Військовий коледж безпеки країн Балтії БАЛТДЕФКОЛ [26, с.3-4].

Вже в 1997 році відбулися вчення формування БАЛТБАТ, на яких відпрацьовувалися операції, наближені до реальної ситуації в Боснії. В рамках програми БАЛТДЕФКОЛ відбувалося навчання і перепідготовка військовослужбовців балтійських країн на Заході, а в їхніх збройних силах працювали західні інструктори, насамперед американські [27, с.365].

В рамках внутрішніх військових реформ країни Балтії також досягнули значних успіхів. Так, військовий бюджет в трьох країнах зростав. Військові витрати Естонії зросли з 1,6% ВВП в 2000 році до 1,8% в 2001 році та 2% в 2002 році. Витрати на оборону зросли також у Литві. В 2001 році всі парламентські партії підписали угоду, що підтверджує їх прихильність виділити не менше ніж 2% ВВП в 2001-2004 роках на військові реформи та модернізацію. Найнижчими були витрати на військові реформи в Латвії, однак до 2003 року країна змогла збільшити свій військовий бюджет та довести його до 2% ВВП [28, с.1-2]. Такі успіхи є значними, враховуючи той факт, що маленькі за своїми розмірами країни Балтії мали проводити військові реформи та будувати свій авторитет після отримання незалежності фактично з нуля. Більше того, економічні проблеми, з якими країни стикались в перші роки своєї незалежності, також не дозволяли державам формувати могутні збройні сили, які могли б бути протиставлені збройним формуванням більших та багатших учасників Альянсу.

В таких умовах країни Балтії намагались збільшити свою значимість як можливих членів НАТО, розвиваючи спеціалізовані військові формування. Відтак, Латвія займалася розробкою спеціалізованих боєприпасів і знешкодженням мін, а також розвитком засобів хімічного та біологічного захисту. Естонія, як і її

країна-сусід, розробляла засоби знешкодження мін та систему захисту від кібер тероризму, в той час як Литва займалась створенням медичної частини та актуалізацією питань енергетичної безпеки [29, с.2]. Як наслідок, НАТО була ініційована концепція Центрів передового досвіду, яка була затверджена наприкінці 2003 року. Цим новим структурам відводилася роль основних генераторів експертних знань у тій чи іншій сфері діяльності Альянсу. При цьому центри передового досвіду НАТО не повинні дублювати один одного, координуючи свою діяльність під управлінням головного командування з трансформації НАТО в Норфолку (штат Вірджинія, США) [30, с.270].

З метою розвитку своїх збройних формувань в 1997 році починають регулярно проводитися спільні військові маневри за участю збройних сил НАТО та країн Балтії. Так, в вересні 1997 року на військовому полігоні Рукла в Литві відбулися міжнародні штабні навчання “Балтік Трейнер-97”, в яких брало участь більше 100 офіцерів з країн Балтії, Скандинавії, Великобританії. Ці навчання проводилися в рамках програми НАТО “Партнерство заради миру”. В рамках цієї ж програми у вересні 1997 року на Балтійському морі пройшли навчання з пошуку і порятунку постраждалих від морських катастроф. У них брали участь військові і цивільні рятувальні структури Латвії, Литви, Польщі, скандинавських країн і держав-членів НАТО (Великобританії, Німеччини та Данії) [31].

Восени 1997 року пройшли міжнародні навчання “Кооператив бест Елтон-97”. У цих навчаннях, що проходили в Адажському навчальному центрі збройних сил Латвії, брали участь 500 військовослужбовців з 14 країн, у тому числі 4 держав НАТО (США, Канади, Нідерландів, Норвегії). У ході навчань відпрацьовувалися дії з локалізації міжнародного конфлікту, роз’єднанню ворогуючих сторін, знищенню снайперів, розмінування місцевості. Всі навчання розглядалися як один із підготовчих заходів на шляху до повноцінного членства Латвії в НАТО. Витрати по проведенню їх взяла на себе штаб-квартира Альянсу в Брюсселі [32].

Міжнародні військові навчання “Балтік Тріал -97” були проведені в грудні 1997 року в Естонії. У них взяли участь 1,2 тис. солдатів і офіцерів з країн Балтії, Скандинавії та держав-членів НАТО (Данії, Норвегії, Великобританії). Згідно зі сценарієм цих вчень їх учасники відпрацьовували налагодження контактів між колишніми ворогуючими сторонами, встановлення зв’язку з цивільною владою, проведення операцій з біженцями. У навчаннях був задіяний БАЛТБАТ, для якого, в свою чергу, дані маневри були ні чим іншими як підготовкою до самостійних дій в різних миротворчих операціях [33].

Взявши курс на якнайшвидшу інтеграцію в НАТО та прагнучи сформувати міжнародний імідж активних і надійних союзників Альянсу, балтійські країни підтримали військово-політичні акції Альянсу, в тому числі і дії НАТО проти Югославії. Президенти Латвії, Литви та Естонії схвалили бомбардування, а військове керівництво балтійських країн висловило готовність послати на Балкани своїх військовослужбовців у випадку, якщо НАТО попросить про сприяння та військову допомогу в рамках програми “Партнерство заради миру” [34, с.274]. А вже в 1997 році миротворчій місії НАТО в Боснії і Герцеговині брала участь естонська розвідувальна рота, а також військовий персонал з Латвії та Литви. Всі три держави брали участь у миротворчих операціях у Косово та Іраку. У 2002 році Естонія і Литва, а в 2003 році і Латвія направили свої військові контингенти для участі в діючих під керівництвом НАТО Міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані [35].

Вагомим кроком стало й законодавче зближення країн Балтії та НАТО. В 2003 році, на завершальній стадії підготовки до вступу, Латвія прийняла Концепцію національної оборони, спрямовану в першу чергу на формування професійних збройних сил і їх співпрацю з військовими структурами країн Альянсу [36, 59]. Після цього Литва в 2005 році внесла доповнення в два ключових документа у сфері безпеки та оборони країни – Закон про основи національної безпеки 1996 року і Стратегію національної безпеки 2002 року. В останній національна безпека Литви безпосередньо пов’язується з ефективністю НАТО в забезпеченні міжнародної безпеки і стабільності [37, с. 23].

Такі кроки не були залишені без уваги. В 1999 році на саміті у Вашингтоні, згідно з результатами якого Угорщина, Польща та Чеська Республіка офіційно приєдналися до НАТО, Альянсом були визначені нові керівні принципи – “Тарифні плани дій”, – дотримання яких може призвести до членства в НАТО Албанії, Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Македонії, Румунії, Словаччини та Словенії. В травні 2000 року ці країни приєдналися до Хорватії та сформували Вільнюську групу з метою співпраці на шляху до майбутнього членства в НАТО, і в 2002 році на саміті в Празі сім країн з цього переліку, включаючи країни Балтії, було запрошено вступити до складу Альянсу. Офіційними членами НАТО країни Балтії стали в 2004 році на саміті в Стамбулі [38, с.48].

В сучасних реаліях питання ефективності членства країн Балтії в євроатлантичних структурах стоїть дуже гостро, оскільки в умовах російської збройної агресії проти України, розпочатої в 2014 році, національна безпека країн Балтії наразі знаходиться під загрозою.

Паралелі між країнами Балтії та Україною в цьому контексті цілком очевидні: так само, як і в Україні, тут проживає багато людей з російським корінням, які почасті з ностальгічним щемом у серці звеличують епоху радянського комунізму. До того ж, більшість цих громадян не мають громадянства, а тому суттєво обмежені в громадянських правах; ще десятки тисяч з російським громадянством проживають в етнічних анклавах. Більше того, з початку української кризи російські військові літаки постійно залітають у повітряний простір Естонії, Латвії та Литви. Не менш важливим є й те, що на всіх російських телеканалах, які транслюють тут, реве пропаганда проти українського уряду, НАТО та й усього “гнилого Заходу”.

Вагомим кроком Росії в питанні дестабілізації ситуації в країнах Балтії є початок перевірки Генпрокуратурою РФ в червні 2015 року “законності” визнання незалежності країн Балтії. Так, у Росії

вважають, що рішення про визнання незалежності трьох республік з юридичної точки зору є “неповноцінним у зв’язку з тим, що воно приймалося неконституційним органом”, а саме Державною радою СРСР в 1991 році. Так, в середині червня Держдума направила до Генпрокуратури запит про вивчення “правомірності” визнання Латвії, Литви та Естонії незалежними республіками. Перегляд рішень може призвести до фактичного скасування визнання Росією незалежності країн Балтії, питання необхідності чого періодично піднімається тими чи іншими політиками Росії [39, с.72].

Більш вагомим фактором є те, що Росія вже в липні 2015 року відпрацьовувала сценарій швидкої окупації частини Данії, Швеції і нападу на одну з країн Балтії. Так, 3 червня збройні сили Латвії зафіксували на відстані 8 морських миль від державного кордону російські військові багатоцільові фрегати “Жвавий” і “Стійкий”. 16 червня винищувачі НАТО піднялися на перехоплення п’яти військових літаків РФ над Балтійським морем [40]. Відтак, можливість військової загрози з боку Росії є цілком реальною, та, враховуючи роздрібненість Північної Європи, така операція могла б пройти швидко і майже без жертв, а роль НАТО і США в системі безпеки Європи лишилася б після цього у минулому.

Значно погіршує ситуацію те, що країни Балтії оточені російськими військами, дислокованими на території РФ, в Білорусі та в Калінінградському анклаві. Кремль фактично контролює використання всіх російських військ, а тому всього лише за кілька годин з Білорусі в Калінінград може бути пробитий “коридор”, і тоді країни Балтії будуть відрізані від сухопутних військ натівських союзників [41].

Зважаючи на пряму загрозу балтійські держави збільшують свої військові витрати. Так, згідно з даними Стокгольмського інституту дослідження миру SIPRI, Естонія планує витратити на 7,3% більше на оборону, Латвія – на 15%, а Литва, де знову ввели обов’язковий призов до армії, збільшить свої оборонні видатки аж на половину. Але в абсолютних цифрах це становитиме загалом не більше 2% ВВП. А особовий склад професійних військових трьох країн налічує разом лише 15 тис. чол. [42].

Тому лише присутність військ НАТО може бути реальною гарантією суверенітету та територіальної цілісності для балтійських держав у випадку російської агресії. В вересні 2015 року видання Foreign Policy зазначило, що Пентагон готує військові плани на випадок агресії Росії проти країн Балтії. Так, новий військовий план включає в себе два сценарії. Перший варіант стосується дій США як учасника НАТО, якщо Росія атакує одного з членів Альянсу. Другий – розглядає дії США поза НАТО. Відзначається, що обидва даних варіанта розглядають країни Балтії як найбільш ймовірний об’єкт російської агресії. Проте вдалість використання даних сценаріїв є дуже розмитою, оскільки протягом декількох років після прийняття країн Балтії до складу НАТО дії Альянсу щодо зміцнення їх обороноздатності в основному обмежувалися патрулюванням та моніторингом їх повітряного простору, проведенням спільних навчань і поставками озброєнь і військової техніки для переоснащення національних збройних сил відповідно до натівських стандартів. Розробка ж стратегічних планів оборони їх території у разі військової загрози була розпочата Альянсом лише в 2008 році у відповідь на регулярні прохання Литви, Латвії та Естонії після російсько-грузинського військового конфлікту. Однак і в наступні роки всередині НАТО не було єдності з приводу доцільності прийняття цих планів. У випадку військової агресії з боку Росії за таких умов НАТО просто не встигне допомогти країнам Балтії.

Однак, в будь-якому випадку, беручи до уваги всі зазначені фактори, можна впевнено стверджувати, що євроатлантичний курс був найбільш прийнятним для розвитку балтійських країн та формування їх військових доктрин. Саме євроатлантизм став основою для створення документальної бази та планів розвитку і функціонування збройних сил Латвії, Литви та Естонії, забезпечив їх захищеність на міжнародній арені. І саме базуючись на цих твердженнях, розвивалась зовнішня політика в галузі безпеки та оборони країн Балтії як протягом 1990-х років, так і на початку XXI століття.

Перспектива вступу до євроатлантичних структур стала для них стимулом для впровадження радикальних і фундаментальних реформ на всіх рівнях. Відтак, країни Балтії досягли значного прогресу в економічному реформуванні, політичній трансформації та правовій гармонізації з ЄС та НАТО, закономірним наслідком чого стало їх приєднання до лав цих організацій [43, с.94].

Отже, балтійські країни реалізували загалом успішну, як з огляду на кінцевий результат, так і під кутом зору захисту національних інтересів, стратегію інтеграції до євроатлантичної спільноти. Успіхи країн Балтії в цьому контексті є наслідком виваженої політики їхніх лідерів та національної згуртованості народів цих держав навколо ідеї повернення до європейської сім’ї народів. Хоча головну причину розвитку саме такого вектора зовнішньополітичної орієнтації лідери Естонії, Латвії та Литви офіційно вбачали у прагненні повернутися до Європи та приєднатися до її системи колективної безпеки, все ж таки найважливішим фактором слід об’єктивно вважати страх балтійців, хоча б на початковому етапі державотворчості, перед російською проімперською політикою.

Джерела та література

1. Сидорук М. Особливості інтеграції держав Балтії до ЄС / М. Сидорук // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Сер. “Міжнародні відносини”. – 2010. – Вип. 2. – С. 97-104.
2. Аракелян Д. В. Особливості вступу країн Балтії в ЄС / Д. В. Аракелян // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – 2006. – № 65. – С. 83-90.
3. Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition / Ed. by M. Lauristin, P. Vihalemm et al. – Tartu: Tartu University Press. – 1997. – 387 p.
4. Cameron F. The European Union and the Challenge of Enlargement / F. Cameron // The Enlarging the European Union: Relations between the EU and Central and Eastern Europe. – London – New-York: Bailey. – 1997. – P. 5-45.
5. Small States in Turbulent Environment: The Baltic Perspective / Ed. by Atis Lejins, Zaneta Ozolina et al. – Riga: Latvian Institute of International Affairs. – 1997. – 253 p.

6. Злоказова Н. Расширение ЕС: за и против с позиции его членов / Н. Злоказова // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 2. – С. 67-74.
7. Завадський В. М. Політичні передумови європейської інтеграції країн Балтії / В. М. Завадський // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 2. – С. 24-29.
8. Воронов К. В. Пятое расширение ЕС: судьбоносный выбор / К. В. Воронов // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 9. – С. 59-69.
9. Bengtsson R. Towards a Stable Peace in the Baltic Sea Region? / R. Bengtsson // Cooperation and Conflict. – 2000. – Vol. 35. – P. 355-388.
10. Galbreath D. J. Continuity and Change in the Baltic Sea Region: Comparing Foreign Policies (On the Boundary of Two Worlds). / David J. Galbreath, Ainius Lasas, Jeremy W. Lamoreaux. – Amsterdam - New York. – 2008. – 200 p.
11. Манекас К. Путешествие в последнем вагоне / К. Манекас // Журнал Европейского Союза. – 2004. – № 17. – С. 11-15.
12. Симонян Р. Х. Страны Балтии в Евросоюзе / Р. Х. Симонян // Вопросы экономики. – 2006. – № 11. – С. 118-132.
13. Almost NATO: Partners and Players in Central and Eastern European Security / Ed. by C. Krupnick. – Lanham: Rowman & Littlefield Publishers. – 2002. – p. 360.
14. Вивтоненко С. В. Латвия-НАТО: интеграция и сотрудничество / С. В. Вивтоненко // Армия и общество. – 2008. – №3. – С.76-84.
15. Западное направление внешней политики стран Балтии: История вопроса. Информационно-аналитический Центр по изучению общественно-политических процессов на постсоветском пространстве – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://ia-centr.ru/archive/public_detailse544.html?id=494 – Дата доступа: 17.10.15. – Назва з титулу екрану.
16. Testimony: The Baltic States and NATO Membership / F. Stephen Larrabee. – Pittsburgh: RAND. – 2003. – p. 9.
17. Lasas A. External Engagement: The Baltic Experience / A. Lasas // Journal of Baltic Studies. – 2004. – № 4. – P. 360-377.
18. Testimony: The Baltic States and NATO Membership / F. Stephen Larrabee. – Pittsburgh: RAND. – 2003. – p. 9.
19. Lithuania on Its Way to NATO. Міністерство національної оборони Литви – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kam.lt/en/international_cooperation_1089/nato_1282/lithuania_on_its_way_to_nato.html
20. Latvia and NATO. Міністерство оборони Латвії – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mod.gov.lv/NATO/LV%20NATO.aspx> – Дата доступу: 17.10.15. – Назва з титулу екрану.
21. Estonia and NATO. Міністерство закордонних справ Естонії – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vm.ee/en/estonia-and-nato> – Дата доступу: 17.10.15. – Назва з титулу екрану.
22. ISAF's mission in Afghanistan (2001-2014) (Archived). Офіційний сайт НАТО. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm – Дата доступу: 17.10.15. – Назва з титулу екрану.
23. Yearbook of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia 2003. – Riga: Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. – 2004. – p. 136.
24. Jonavicius L. Geopolitical Projections of New Lithuanian Foreign Policy / L. Jonavicius // Lithuanian Foreign Policy Review. – 2006. – № 15. – P. 15-40.
25. Central and East European Politics: From Communism to Democracy / Ed. by Sharon L. Wolchik, Jane Leftwich Curry. – Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers. – 2011. – 418 p.
26. Генпрокуратура РФ почала перевірку "законності" визнання незалежності країн Балтії – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dt.ua/WORLD/genprokuratura-rf-pochala-perevirku-zakonnosti-viznannya-nezalezhnosti-krayin-baltiyyi-177416_.html
27. Армія Росії відпрацювала напад на Балтію і Скандинавію – експерти – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://dt.ua/WORLD/armiya-rosiyi-vidpracovuvala-napad-na-baltiyyu-i-skandinaviyu-eksperti-177555_.html
28. Безпека країн Балтії: загрози Росії, можливості НАТО та фактор Білорусі – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/268857.html>
29. Країни Балтії переглядають медіа-політику після українського шоку – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/країни-балтії-переглядають-медіа-політику-після-українського-шоку/a-18451850>
30. Пентагон готує військові плани на випадок агресії Росії проти країн Балтії – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/09/19/7081869>.
31. Замікула М. О. Країни Балтії на початку 1990-х років: передумови євроатлантичної інтеграції / М. О. Замікула // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Історія. – 2010. – Т. 129, Вип. 116. – С. 91-94.

Bilozhko S. V. Western vector of foreign policy of the Baltic States: the path to independence from European integration.

The paper defines the main directions of foreign policy of the Baltic States from the period of the collapse of the Soviet Union today. Particular attention is given to the pro-Western course of time the Baltic countries joining the European Union. The conditions of formation of foreign policy guidelines, the complexity with which the Baltic states faced on the way to the EU. Particular attention is paid to the position of the Russian Federation timely rapprochement with NATO countries in the region

Key words: Western vector of foreign policy, Euro-Atlantic integration, the European community, Eurozone, Western Partnership.

Белоножко С. В. Западный вектор внешней политики стран Балтии: путь от независимости до евроинтеграции.

В статье определяются основные направления внешней политики стран Балтии от периода распада Советского Союза до сегодняшнего дня. Особое внимание уделяется прозападному курсу прибалтийских стран во время вхождения в Европейский Союз. Рассматриваются условия формирования внешнеполитических ориентиров, сложности с которыми государства Балтии столкнулись на пути в Евросоюз. Особенно выделено позицию Российской Федерации при приближении стран региона в НАТО.

Ключевые слова: западный вектор внешней политики, евроатлантическая интеграция, европейское сообщество, Еврозона, западное партнерство.